

organizational, psychological and pedagogical conditions which promote effective rehabilitation after perenssenoho "war stress", prevention of mental and behavioral abnormalities, successful adaptation and integration children in the new society, normalization of family relations. Author determined structural components of the proposed system related to purpose entities, by means of educational communication. The essence of functional components of the system, namely the Gnostic reflecting diagnostic and analytical aspects of psychological and educational support; the design, which is associated with the process of goal-setting, planning, forecasting expected results; Organizational aimed at the creation of conditions for successful adaptation of children of immigrants and assist children and their parents with various problems; communicative, reflecting the specific characteristics of pedagogical communication with children settlers in the "teacher-student" "student-student."

Key words: system of psycho-pedagogical support, junior student-immigrant, "war stress", emotional deprivatsiya.

Стаття надійшла до редакції 25.09.2015 р.

Прийнято до друку 30.10.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Докучаєва В. В.

УДК 37.013

Ю. В. Клочан

ТРЕТИРУВАННЯ В ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ: СУТНІСТЬ, СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Статистичні дані в засобах масової інформації, оприлюднення відеозаписів знущань над дітьми в Інтернеті, збільшення кількості випусків соціальних проєктів, програм по телебаченню («Один за всіх», «Говорить Україна», «Стосується кожного» тощо), присвячених обговоренню підліткової жорстокості, свідчать про загострення проблеми насилля в українському суспільстві. Особливо актуальна проблема третирування в підлітковому середовищі, оскільки підлітковий вік є критичним періодом життя людини. За несприятливих умов впливу найближчого оточення (сім'ї, школи, групи однолітків), трансляції в ЗМІ агресивно-активної форми поведінки особистості як нормальної, притаманні підліткам властивості у процесі становлення їх індивідуальності можуть виявитися в різноманітних негативних поведінкових девіаціях.

Явища третирування, «мобінгу», «булінгу» стали об'єктами дослідження багатьох зарубіжних (Н. Кроуфорд, Х. Лейман, Д. Ольвеус) та українських (О. Дроздов, К. Колодей, О. Корабльова) вчених. Зокрема

Д. Ольвеусом вивчено рольову структуру ситуації третирування, розроблено психодіагностичну методику з метою моніторингу симптомів, особливостей та причин третирування, представлено програму запобігання цьому феномену, що містить комплекс інформативно-консультативних, діагностичних, корекційних, організаційних дій. Теоретико-методологічний аналіз явища третирування учнів у школі здійснено О. Дроздовим, сутність і зміст мобінгу як соціально-педагогічної проблеми – О. Корабльовою, як психолого-педагогічної – І. Філіповою. Виникає необхідність в обґрунтуванні соціально-педагогічних шляхів вирішення проблеми третирування в підлітковому середовищі, шкільному зокрема.

Отже, мета статті – проаналізувати зміст соціально-педагогічної профілактики та корекції підліткового третирування в шкільному соціально-педагогічному середовищі.

Третирування – систематичне переслідування особистості з боку однієї особи або групи; використання чийсь сили або статусу для залякування, нанесення шкоди або приниження іншої особи, яка має меншу силу чи статус. При позначенні явища третирування використовуються терміни булінг і мобінг. Булінг – ситуація, в якій учень неодноразово піддається негативним діям з боку одного чи кількох інших учнів [1]. Мобінг – це явище, коли група чи частина її членів систематично здійснює напади й чинить «цькування» когось із членів цієї групи з метою послаблення його позиції у групі чи навіть витіснення з неї [2, с. 54].

На наш погляд, діяльність шкільного соціального педагога щодо вирішення проблеми третирування в підлітковому середовищі має одночасно реалізовуватися на рівнях організації соціально-педагогічної роботи з учнями профілактичної, корекційної спрямованості та соціально-педагогічного середовища школи, якій повинна передувати діагностична робота.

Передусім соціальному педагогові важливо вміти своєчасно помічати прояви третирування, формами якого є: фізичне (побиття, стусання), вербальне (образи, погрози, ворожі насмішки або жарти), соціальне (бойкот, ворожа міміка та жестикуляція), кібертретирування (розсилання повідомлень агресивного, образливого характеру з використанням нових інформаційних та комунікаційних технологій) [1]. Це, у свою чергу, здійснюється за допомогою спостереження, соціометрії, опитування, анкетування (учнів, класних керівників, батьків), проведення психодіагностичних досліджень з підлітками, зокрема з використанням методик: OBVQ – Olweus Bully/Victim Questionnaire Д. Ольвеуса, визначення деструктивних настанов у міжособистісних відносинах В. Бойко, самооцінки форм агресивної поведінки (модифікований варіант Басса-Дарки), ворожнечі за шкалою Кука-Медлей тощо. Соціальний педагог має знати фактори, причини третирування у підлітковому середовищі з метою ефективного планування та реалізації профілактично-корекційної діяльності.

Найпоширенішими факторами є насильство в сім'ї, вплив асоціальних субкультур однолітків та засобів масової комунікації, темпераментальні та характерологічні особливості особистості [1].

Відомо, що підлітковий вік (період з 11 до 14,5 років) знаменує собою перехід до дорослості, а особливості його протікання впливають на всі подальші життєві етапи кожної особистості. Це період бурхливого фізичного і психічного розвитку, пошуку позиції серед ровесників своєї статі, пізнання тих компонентів свого Я, які пов'язані з усвідомленням своєї подібності з іншими людьми та відмінностей від них. Ст. Холл виокремив низку протиріч, притаманних підліткам, які полягають у: надмірній активності, яка може призвести до виснаження; безумній веселості, яка замінюється сумом; переході впевненості у собі у сором'язливість; чергуванні егоїзму з альтруїзмом; зміні високих моральних устремлінь низькими потягами; зміні спілкування ізольованою тощо, тобто відбувається криза самоусвідомлення, переборюючи яку, людина набуває «почуття індивідуальності» [3]. Психологи стверджують, що період 13 – 14 років – це етап сексуального збудження, тривожності, а інколи й особистісних відхилень (З. Фрейд); критичний період для психопатій, гострих проявів деяких властивостей характеру, які посилюють можливість психічних травм та девіантної поведінки (А. Лічко).

Отже, підлітковий вік характеризується специфічними особливостями розвитку особистості, сприятливими для прояву різноманітних девіацій, особливо у сукупності з впливом несприятливих умов мікро- та мезофакторів. Сім'я може вплинути на спотворення соціальної поведінки дитини у випадках недбайливого ставлення, насилля (фізичного, сексуального, психологічного, економічного), що здійснюється з дитиною, або близькими людьми на її очах; жорстокого, авторитарного стилю виховання з покараннями; девіантного способу життя батьків тощо. Оскільки для підлітка важливим є самоствердження у групі ровесників, остання може стати фактором третирування у разі своєї а-, антисоціальної спрямованості. Будучи членом такої підліткової групи, особистість може стати жертвою, агресором, помічником агресора, пасивним прибічником, пасивним прибічником можливого третирування, стороннім спостерігачем у залежності від самооцінки (рефлексії) власної поведінки в ситуаціях третирування; соціального прийняття або неприйняття (ролі); соціального статусу [1]. В школі мобінг відбувається в урочний та позаурочний час з причин недостатнього нагляду, відсутності конструктивних ігор на перервах, наявності затишних місць, що приховують антигромадську поведінку [2, с. 55], недовіри між учителями та учнями, не уваги адміністрації школи до проблеми насильства серед учнів, домінування суто навчальних цілей над проблемами особистісного розвитку дітей тощо [1]. Явища булінгу, мобінгу можуть спровокувати засоби масової інформації, якщо пропагуються культи агресивної, насильницької поведінки, розповсюджуються відеозаписи знущань в Інтернеті, що схвалюються

багатьма користувачами, пропонуються он-лайн асоціальні ігри, в які підліток безконтрольно грає, віртуально вбиваючи інших.

Зарубіжні вчені (Б. Крейхі, Д. Фарінгтон та ін.) визначили комплекс особистісних рис типових жертв та агресорів. Типовим жертвам притаманні тривожність, сенситивність, невпевненість у собі, схильність до депресивних переживань, брак спілкувань з однолітками, низький соціальний статус. Агресором є здебільшого агресивний, імпульсивний, гіперактивний, домінантний, з низьким рівнем емпатії підліток. Хлопці (фізично розвинені) більш схильні до проявів фізичної агресії, дівчата – вербальної та соціальної [1]. Як правило, риси «жертви» характерні особистості з меланхолічним типом темпераменту, високим рівнем нейротизму, «агресора» – з холеричним.

Профілактична робота з учнями має здійснюватися з урахуванням психо-вікових особливостей розвитку, задач підліткового періоду: прийняття власної зовнішності; формування нових відносин з ровесниками; прийняття чоловічої чи жіночої соціально-сексуальної ролі; прояв бажання нести соціальну відповідальність і розвиток відповідної поведінки; оволодіння системою цінностей та етичних принципів, якими можливо керуватися у житті тощо [4, с. 77]. Установлено, що особистісні якості й соціальні навички більш важливий критерій популярності серед підлітків, а ніж успіхи у чомусь чи зовнішні характеристики. Відтак, прийнятними особливостями особистості підлітка вважаються: уміння ладнати з іншими, активність, енергійність, участь у суспільному житті, уважність, тактовність, уміння танцювати, грати в різні ігри, розважатися, гарна репутація, прояви доброти, співпереживання, розуміння, відсутність егоїзму, щедрість, привітливість, оптимізм, почуття відповідальності, гумору, впевненості у собі тощо [4, с. 349 – 351].

Тому соціально-педагогічна профілактика третирування, як організаційно-виховні заходи, спрямовані на попередження або нейтралізацію основних причин, умов, які викликають соціальні відхилення негативного характеру в поведінці особистості, групи, на рівні організації соціально-виховної роботи з учнями має бути також спрямована на розвиток позитивних соціальних якостей (конструктивної соціальної активності, толерантності, відповідальності), форм поведінки підлітків, що сприятиме їх своєрідному схваленню у середовищі ровесників, дорослих людей. Методами та формами соціально-педагогічної профілактики можуть бути: консультування, тренінгові ігри та вправи, відеолекторії з подальшим обговоренням, форум-театр, організація волонтерської роботи, створення нових соціально-позитивних молодіжних субкультур (з неформальними лідерами класів), водночас привабливими для підлітків стилем відносин, типом діяльності.

При організації соціально-педагогічної корекційної роботи, під якою розуміємо організаційно-виховні заходи, спрямовані на зміну позиції особистості до себе, соціального й природного середовища, а

також зміну позиції оточуючих до індивіда, групи, необхідно зважати на темпераментальні та характерологічні особливості особистості агресора та жертви, конкретні соціальні причини, що спровокували появу третирування. Робота з агресором може бути спрямована на мінімізацію його агресивних проявів шляхом сублімації енергії в позитивне русло: зацікавлення заняттями різними видами спорту, волонтерською роботою, включення в позитивну дозвілєву діяльність. За допомогою спеціальних розроблених ігрових методик, дібраних ігор та вправ можливо навчити керувати власною імпульсивністю, проявляти соціальну толерантність до оточуючих. Враховуючи особистісні риси типових жертв, важливо створювати умови в школі для підвищення самооцінки цих підлітків (за допомогою тренінгів, схвалювання, створення ситуацій успіху, реальної участі в шкільних, громадських заходах, учнівському самоуправлінні), розвитку їхньої соціальної активності (зокрема засобами анімаційно-дозвілєвої діяльності) тощо. Доведено, що екстраординарні цілі зближують людей, навіть ворогуючих між собою, тому важливо культивувати ситуації, діяльність, спільні для учасників третирування, де вони мають діяти разом, вирішуючи складні проблеми (наприклад, спільна справа, туристична подорож, похід).

На рівні організації соціально-педагогічного середовища школи, як відкритої соціально-педагогічної системи, мають створюватися умови для позитивного соціального розвитку особистості учня, залучення його до соціуму, моделювання реальних життєвих ситуацій, важливих для самоствердження [5, с. 284]. Передусім мається на увазі:

- удосконалення учнівського самоврядування, тобто створення/реорганізація комісій, участь в яких цікава та водночас корисна для підлітків;
- розвиток шкільних традицій (історія, свята, гімн, герб, прапор, норми одягу, вітання) як основи життєдіяльності учнівського колективу;
- залучення школярів до волонтерської діяльності – соціальної, суспільно-корисної, систематичної, вмотивованої неприбуткової діяльності, що проводиться шляхом виконання робіт, надання послуг громадянам, організаціям і суспільству загалом;
- організація змістовного дозвілля учнів, батьків, учителів (активна творча (зокрема суспільна) діяльність; самоосвіта; культурне (духовне) споживання; спорт; аматорські заняття, ігри; спілкування з іншими людьми).

Активізація цих виховних сфер уможлиблюється щільними зв'язками школи з різноманітними закладами, інституціями, установами, співпраця з якими може бути корисною у розв'язанні проблеми підліткового третирування. Зокрема через розвиток за місцем проживання учнів молодіжних субкультур; продумування форм та методів співробітництва школи з місцевими органами влади, культурно-дозвілєвими закладами, громадськими організаціями, виробничими

колективами, медичними закладами тощо для підготовки та проведення соціально-педагогічних заходів [6].

Особливої уваги потребує планування та організація соціально-педагогічної роботи з педагогічними працівниками школи та батьками учнів як вагомих суб'єктів профілактики третирування.

Зі співробітниками навчальних закладів важливо проводити дискусії, тренінги, у ході яких можливе обговорення питань вдосконалення правил поведінки учнів, особистого прикладу, як взірця наслідування учнями, алгоритму реагування на конфліктні ситуації в класних колективах, відпрацювання навичок взаємодії в конфліктній ситуації, у випадку засвідчення третирування. Корисним може стати організація наукових конференцій з запрошенням науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів, співробітників служб у справах дітей, кримінальної міліції, що уможливить комплексний підхід до вирішення проблеми третирування в шкільному середовищі.

Необхідним у діяльності соціального педагога є проведення регулярних зустрічей, індивідуальних та групових консультацій, бесід з батьками учнів, зокрема втягнутих до ситуації третирування. Оскільки, як зазначалося вище, саме жорстока, девіантна поведінка батьків, невірний стиль сімейного виховання можуть спровокувати агресивність дитини або її зацькованість у школі. З метою підвищення рівня виховних можливостей батьків, зокрема позитивного батьківства, педагогічної культури, а також корекції особистісних рис, які можуть спричинити прояв насилля (тривожність, агресивність, нетерпимість тощо), важливими є наступні форми і методи роботи:

- соціальний патронаж – відвідування сім'ї на дому з діагностичними, контрольними, адаптаційно-реабілітаційними цілями задля установлення та підтримки тривалих зв'язків з сім'єю, своєчасного виявлення проблемних ситуацій та здійснення допомоги;
- батьківські вечори, які проводяться двічі на рік без присутності дітей, та передбачають обговорення проблемних ситуацій виховання дітей через обмін думками, досвідом з батьками інших дітей;
- просвіта через Інтернет, зокрема створення, вдосконалення наявних спеціальних сайтів для батьків, на яких останні мали б змогу знаходити необхідні матеріали з питань освіти та виховання;
- просвіта через літературу, а саме інформування про наявні видання (журнали «Сім'я», «Світ сім'ї», «Журнал для батьків», «Талановита дитина» тощо), в яких розглядаються проблеми виховання дітей;
- дискусії задля обговорення конкретних педагогічних ситуацій, пережитих батьками;
- соціально-педагогічні, соціально-психологічні тренінги, спрямовані на розвиток навичок комунікативності, безконфліктної, впевненої поведінки батьків тощо.

Отже, основними шляхами вирішення проблеми третирування в шкільному середовищі є організація соціально-педагогічної роботи з

учнями, що передбачає профілактично-корекційну діяльність на основі комплексної діагностики, та створення соціально-педагогічного середовища школи, сприятливого для соціального розвитку школярів, як відкритої соціально-педагогічної системи.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі є дослідження питання майстерності соціального педагога в попередженні та вирішенні підліткового третирування.

Список використаної літератури

- 1. Дроздов О.** Феномен третирування у школі: шляхи вирішення проблеми / О. Дроздов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=78&c=1878> – Загол. з екрану. **2. Корабльова О. О.** Сутність і зміст мобінгу як соціально-педагогічної проблеми / О. О. Корабльова // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2012. – № 4. – С. 54 – 61. **3. Подростковый** возраст в свете разных концепций. – Режим доступа: http://ido.rudn.ru/psychology/age_psychology/9.html. **4. Райс Ф.** Психология подросткового и юношеского возраста / Ф. Райс. – СПб. : Питер, 2000. – 656 с. **5. Максимовська Н. О.** Соціальне виховання студентської молоді у соціально-педагогічному середовищі вищого навчального закладу / Н. О. Максимовська // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб. наук. праць: В 2 кн. Кн. 2. Вип. 12. – К., 2008. – С. 281 – 287. **6. Малько А. О.** Соціальна педагогіка в школі: культурологічний аспект / А. О. Малько // Рідна школа. – 2001. – № 3. – С. 36 – 40.

Клочан Ю. В. Третирування в підлітковому середовищі: сутність, соціально-педагогічні шляхи вирішення проблеми

У статті представлено зміст профілактики та корекції підліткового третирування в школі на рівнях організації соціально-педагогічної роботи з учнями та соціально-педагогічного середовища школи. Визначено мету, методи, форми, особливості соціально-педагогічної профілактики та корекції третирування в підлітковому середовищі. Досліджено соціально-педагогічне середовище школи, сприятливе для соціального розвитку учнів, як відкрити соціально-педагогічну систему, в якій вдосконалюються виховні сфери, активізуються щільні зв'язки з різноманітними соціальними інституціями, установами, співпраця з якими може бути корисною у розв'язанні проблеми підліткових булінгу та мобінгу. Розглянуто сутність, зміст соціально-педагогічної роботи з педагогічними працівниками школи та батьками учнів як вагомих суб'єктів профілактики третирування учнів.

Ключові слова: підліткове третирування, соціально-педагогічна профілактика, соціально-педагогічна корекція, соціально-педагогічне середовище.

Клочан Ю. В. Третирование в подростковой среде: сущность, социально-педагогические пути решения проблемы

В статье представлено содержание профилактики и коррекции подросткового третирования в школе на уровнях организации социально-педагогической работы с учащимися и социально-педагогической среды школы. Определены цель, методы, формы, особенности социально-педагогической профилактики и коррекции третирования в подростковой среде. Исследована социально-педагогическая среда школы, благоприятная для социального развития учащихся, как открытая социально-педагогическая система, в которой совершенствуются воспитательные сферы, активизируются тесные связи с различными социальными институтами, учреждениями, сотрудничество с которыми может оказаться полезным в решении проблемы подростковых буллинга и мобинга. Рассмотрено суть, содержание социально-педагогической работы с педагогическими сотрудниками школы и родителями учащихся как важными субъектами профилактики третирования учащихся.

Ключевые слова: подростковое третирование, социально-педагогическая профилактика, социально-педагогическая коррекция, социально-педагогическая среда.

Klochan Yu. V. Teenage harassment: the essence and socio-pedagogical solutions of the problem

The content of prevention and correction of school teenage harassment is examined in this article at the levels of organization of socio-pedagogical work with the pupils and organization of the socio-pedagogical environment at the school. The purpose, methods, forms of social-pedagogical prevention and correction of harassment in school, that must based on psycho-age features of development, problems of adolescence such as the formation of new relationships with peers, mastering the system of values and ethical principle etc, are investigated. The essence of the socio-pedagogical environment at the school as the open social-pedagogical system, where should be created conditions for positive social development of the pupils' individuality and the assertion is discovered. The article also describes these conditions: the improving pupils' self-government, development of school traditions, attracting teenagers to volunteer activities, organization of substantial leisure of pupils, their parents, teachers. The importance of strengthening the close ties of the school and various social institutions, whose cooperation may be useful in solution the problem of teenage harassment, are shown. The essence of socio-pedagogical work with the teachers and the pupils' parents as important persons in the prevention of teenagers bullying and mobbing is examined. Such forms and methods as social supervision, individual and group counseling, parents' evenings, discussions, trainings are investigated as the important ones with the aim of raising the educational level of pupils' parents.

Key words: teenage harassment, social-pedagogical prevention, social-pedagogical correction, the socio-pedagogical environment.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2015 р.

Прийнято до друку 30.10.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Рижанова А. О.

УДК 821.161.2:37.035.6

О. М. Кравчук

АНАЛІЗ РЕГІОНАЛЬНОГО ТЕКСТУ – АКТИВНИЙ ЗАСІБ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

Сучасний етап розвитку методики навчання української мови характеризується пошуком ефективних шляхів навчання, орієнтованих на посилену увагу до функціонального аспекту досліджуваних мовних явищ. У цьому аспекті актуальною залишається проблема вивчення тексту та його лінгвістичного аналізу.

Методичним засобом, що служить основою створення на заняттях навчального, розвивального й виховного середовища, є текст, робота з яким допомагає відчувати красу слова. Дійсно, текст має особливу силу впливу на душу, сприймається не стільки розумом, скільки серцем. Різним аспектам вивчення тексту, його аналізу присвячено праці відомих українських і зарубіжних учених (В. Виноградов, І. Гальперін, Є. Голобородько, О. Горошкіна, І. Ковалик, І. Кочан, М. Крупа, Л. Мацько, В. Мельничайко, Г. Михайловська, А. Нікітіна, М. Пентилюк, Л. Руденко, Л. Щерба та ін.). У дослідженнях останніх років відзначено, що методичні ідеї використання в процесі навчання регіональних мовних засобів ще не знайшли повноцінної розробки та впровадження в сучасну практику викладання лінгвістичних дисциплін у ВНЗ.

Відтак проблема аналізу регіонального тексту як активного засобу національно-патріотичного виховання молоді не знайшла належного висвітлення в науковій літературі. Актуальність роботи визначається необхідністю посилити навчальний і виховний ефект у процесі вивчення лінгвістичних дисциплін з використанням регіонального тексту.

Відомо, що Луганщина має яскраво виражені територіальні, природні, національні, культурно-історичні та мовні особливості, які необхідно враховувати під час навчання учнів і студентів. Такий підхід у викладанні є одним з напрямків у формуванні в особистості знань про рідний край і має виховне значення, оскільки сприяє розвитку поваги й любові до рідного краю та впливає на формування особистості-патріота.

Метою роботи є дослідження аналізу регіонального тексту як активного засобу національно-патріотичного виховання молоді.